

Секція: Педагогічні науки

Товстуха О. М.

*кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри психології*

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Розвиток системи превенції соціального сирітства в Україні (з 1917 р.)

Досвід, ідеї, принципи захисту дитинства і соціального виховання існували ще у часи слов'янської писемності. Ми звертаємося до історії педагогіки, соціальної роботи, проблемам соціальної педагогіки, захисту дитинства і сім'ї в історії нашої країни для того, щоб пам'ятати – допомога нужденним, сиротам, людям із особливими потребами – одна з традицій нашого народу та характеристик слов'янської душі.

У межах даного дослідження, розглянемо особливості державної політики захисту дитинства з 1917 року по сьогодні.

Так, *період соціального планування (1917 – 1991)* – висвітлено у працях О. Бойко, А. Зінченко, К. Кузьміна, Б. Сутиріна. Формування нового геополітичного простору – СРСР – пов'язане з формуванням нових суспільних відносин. У цей період значну перевагу отримує суспільне виховання, яке здійснювали в дитячих будинках. Це пояснювали тим, що дитина знаходиться там під постійним наглядом і тому з неї легше виліпити те, що необхідно. Саме державу проголошували вищим опікуном кожної дитини [5].

Перша світова війна, революція, громадянська війна призвели до різноманітних соціально-економічних змін в Україні, унаслідок чого в системі допомоги й захисту починає домінувати держава. Вона стає головним суб'єктом допомоги; церква, громадські організації та приватні особи не беруть участі в цій діяльності.

Одним із важливих напрямів діяльності державних органів соціального забезпечення в 20-ті роки була боротьба з дитячою безпритульністю. У ці роки було створено дитячу соціальну інспекцію при відділі правового захисту дітей Наркомату освіти, цій проблемі присвячено діяльність видатного педагога А. Макаренка, який розробив і випробував на практиці методи психоморальної адаптації особистості в дитячому колективі.

У роки Другої світової війни кількість дитячих будинків збільшилась. Їх відкривали для дітей-сиріт, яких вивезли з прифронтових областей, дітей, які втратили батьків, дітей, чиї батьки пішли на фронт [4].

Нових рис і масштабів набули в цей час і проблеми охорони дитинства та опікування сиротами. Серед завдань були евакуація вихованців дитячих будинків у глиб країни та відкриття нових закладів. На 14 грудня 1941 р. були евакуйовані 664 дитячі будинки з 7887 вихованцями. У постанові РНК СРСР „Про влаштування дітей, що залишилися без батьків” було передбачено створення додаткової мережі дитячих будинків, а також участь громадян у вихованні дітей у формі опіки та патронажу [1, с. 43].

У 1961 р. змінилося положення про Міністерство соціального забезпечення, унаслідок чого його функції значно розширилися у порівнянні з положенням 1937 р. На Міністерство було покладено виконання таких функцій: виплата пенсій; організація лікарсько-трудової експертизи; працевлаштування й фахове навчання інвалідів; матеріально-побутове обслуговування пенсіонерів, багатодітних і самотніх матерів; надання протезно-ортопедичної допомоги [Там само].

Найважливішою сферою діяльності соціального обслуговування населення було матеріальне забезпечення, яке здійснювали в трьох основних напрямках: державне соціальне забезпечення, державне соціальне страхування, соціальне забезпечення колгоспників. Державне соціальне забезпечення здійснювали за рахунок союзного, республіканських та місцевих бюджетів (воно поширювалося на військовослужбовців, учнів та інші категорії громадян). Державне соціальне страхування фінансували за рахунок страхових внесків

підприємств, організацій і дотацій держави (воно поширювалося на робітників і службовців). Соціальне забезпечення колгоспного селянства здійснювали за рахунок коштів колгоспів і дотацій з державного бюджету [1, с. 43].

У 70-х роках декларували такі основні засади соціального забезпечення в СРСР: загальність соціального забезпечення; різноманітність видів обслуговування; забезпечення громадян різними видами соціальної допомоги за рахунок державних і громадських коштів. Головним напрямком діяльності Міністерства соціального забезпечення на початку 80-х років стає соціальне забезпечення не працевлаштованого населення [Там само].

Незважаючи на задекларовані державні гарантії допомоги й підтримки соціально не захищеного населення, рівень соціальної допомоги в багатьох випадках (особливо колгоспникам, інвалідам, багатодітним родинам, сиротам) залишався суто символічним. „Контрреволюціонерів”, „ворогів народу”, колишніх підпільників ОУН, вояків УПА, дисидентів позбавляли допомоги взагалі. І хоч масового голоду в СРСР після 1947 р. вже не виникало, значна частина населення злидарювала, постійно перебуваючи в напівголодному стані, не отримуючи належної медичної допомоги, допомоги у здобутті бажаної освіти дітьми [Там само].

Отже, у період соціального планування особливе місце в захисті сиріт посідали школи-інтернати, кількість яких постійно зростала. Одним з найважливіших завдань інтернатних закладів для дітей-сиріт була підготовка вихованців до самостійного життя в суспільстві, оскільки успішна соціальна адаптація (готовність до шлюбу, вибору професії, організації побуту, спілкування) значною мірою залежала від наявності цих навичок [1, с. 43].

Період соціально-педагогічної роботи (з 1990-х рр. до сьогодні) з дітьми-сиротами розглядали О. Козлов і Л. Міщик. За період незалежності створено Українську Асоціацію соціальних педагогів та спеціалістів з соціальної роботи (1992 р.), яка з 1994 стала повноправним членом Міжнародної Федерації Соціальних Працівників; Кабінет Міністрів України затвердив кваліфікаційні характеристики соціального педагога (1994 р.) та статус соціального педагога

як педагогічного працівника (1996 р.); організовано роботу міжнародної літньої школи „Волонтери серед дітей та підлітків. Цінності. Етика. Вміння соціальної роботи” (Київ, 1997 р.); започатковано партнерський проект „Соціальна освіта в Україні” (1999 р.); розроблено „Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України” (2003 р.); реалізовано проект „Розвиток системи надання соціальних послуг у громадах” (2003 р.).

Поштовхом до цього стала економічна криза (зниження рівня життя, безробіття, еміграція), демографічна криза (зниження середньої тривалості життя, тенденція до старіння населення, переважання смертності над народжуваністю, погіршення стану здоров'я людей), соціальна криза (поява „соціальних сиріт”, наркозалежних підлітків, неповнолітніх злочинців, насильства, дітей, хворих на венеричні захворювання, ВІЛ-СНІД та ін. Це доводить неминучість професіоналізації соціальної роботи в Україні на початку 1990-х років.

Сьогодні першочерговим завданням української держави є реформування системи допомоги дітям-сиротам, над яким працюють міжнародні організації (Міжнародна організація праці, Дитячий фонд ООН та ін.); загальнодержавні організації (Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки, Державний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; державні й недержавні регіональні органи, установи та організації (територіальні центри соціальної допомоги, дитячі містечка, соціальні служби міста, волонтерські загони та ін.).

За роки незалежності в Україні створені та функціонують різні форми опіки дітей-сиріт: 1) сімейні форми (усиновлення, удочеріння), опіка піклування; 2) державно-суспільні форми (сімейний дитячий будинок, прийомна сім'я, дитячі села, тимчасова прийомна сім'я, патронатна сім'я); 3) державні форми (будинок дитини, дитячий будинок, школа-інтернат, притулок, центри тимчасового утримання дітей).

Отже, аналіз проблеми сирітства в контексті історичних змін виявив, що шлях становлення й розвитку системи відносин між суспільством та дітьми

розглянутої категорії був тривалим і доволі складним і неоднозначним. На цьому шляху було чимало суперечностей – від антигуманного ставлення до дитинства взагалі до особистісно-орієнтованої парадигми виховання дітей-сиріт сьогодні: відбулися зміни пріоритетів від виховання дітей-сиріт у державних установах до активного пошуку альтернативних форм улаштування зазначеної категорії дітей [2]. Дослідження різноманітних прогресивних соціально-педагогічних ідей, форм і методів роботи з дітьми-сиротами на різних етапах розвитку суспільства, їх відновлення й удосконалення є безперечним підґрунтям для подальшого розвитку соціально-педагогічної теорії та практики.

Література:

1. Антология социальной работы : в 5 т. / сост. М. В. Фирсов. М. : Сварогъ – НВФСПТ, 1995. – Т. 2. Феноменология социальной патологии. – 1995. – 400 с.
2. Бецкой И. И. Генерального плана Императорского воспитательного дома исполнительное учреждение вдовьей, ссудной и сохранной казны, в пользу всего общества. – СПб. : Сенат. тип., 1772. – 40 с.
3. Голубочка І. С. Ресоціалізація та соціальний розвиток дітей-сиріт в історико-педагогічному контексті (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / І. С. Голубочка // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Пед. науки. – 2011. – № 8. – С. 63 – 66.
4. Гриднева Н. М. Ретроспективний аналіз проблеми виховання дітей-сиріт у суспільстві / Н. М. Гриднева, М. В. Рудь // Вісн. ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 8. – С. 86 – 94.
5. Костина Е. Ю. История социальной работы / Е. Ю. Костина. – Владивосток : ТИДОТ ДВГУ, 2003. – 110 с.